

lan tuntemus oli vähän niin ja näin. Niinpä hän vuonna 1846 lähti matkaan varustetaan Keckmanin luentojaan varten laatima vaikeiden kohtien selitysluettelo, jonka hän oli saanut Lönnrotilta. Keckmanin muistiinpanot osoittautuivat kullanarvoisiksi: »Utan dem drefve jag vind för våg som ett redlöst skepp». Kahdeksan kuukauden kuluttua Kellgren totesi, ettei häntä itseään enää tar-

vittu, vaan Brockhaus saattoi jatkaa opintojaan itsenäisesti Keckmanin luettelon avulla. Kalevalan kääntämisestä ei tosin tullut mitään, mutta se ei ollut ainakaan Keckmanin vika. ■

KAISA HÄKKINEN

Arolantie 118, 21530 Paimio

VATJAN LEKSIKKO AVAUTUMASSA — JA SULKEUTUMASSA

Vadja keele sõnaraamat I (A–J). Toim. Elna Adler ja Merle Leppik. Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1990. 359 s.

Vatjan käänteissanasto. Toim. Johanna Laakso. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 49. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki 1989. 103 s. ISBN 951-9403-21-3.

Vatjan kielen sanakirja häivähti tutkijoiden ajatuksissa ainakin jo vuonna 1914 Lauri Kettusen (1885–1963) vieraillessa toisessa maailmansodassa sittemmin täysin tuhotussa Järvikoiskylässä. Kettunen (1945: 244–245) olisi koonnut vertailtavaksi sanakirjaksi ei ainoastaan vatjan, vaan myös sen tutkimukselle välttämättömien inkerois- ja suomalaismurteiden sanaston, mutta — kuten eräät muutkin Kettusen hyvät ideat — tämä hanke jäi toteutumatta; Venäjän vallankumouksen jälkeen hän suomalaisilla tutkijoilla ei ollut enää asiaa Inkerin kyliin. Inkerioismurteet saivat aikanaan oman sanakirjansa (Nirvi 1971) ja Inkerin suomalaismurteiden sanastoa on alkanut tulla julki osana Suomen murteiden sanakirjaa (1985–), mutta etenkin suomalaisille tutkijoille vatjan sanaston pääläh-

teiksi jäivät vuosikymmeniksi eräisiin tutkimuksiin tai kielenäytekokoelmiin sisältyvät sanaluettelot (Ahlqvist 1856, Mustonen 1883, Alava 1909, Kettunen 1930) tai joistain tietyistä murteista jo varhain kootut, mutta paljon myöhemmin julkaistut suppeahkot sanastot (Setälä 1964, Posti 1980, Kettunen 1986). Kettusen äännessä ei voi olla kuulematta tiettyä resignaatiota, kun hän vatjan äännehistoriansa toisen painoksen esipuheessa (1930: XIII) kirjoittaa toivovansa, että »varsinkin sanaston suhteen puutteellisesti tunnettu vatjan kieli saa vielä tutkijansa, ennenkuin tutkiminen on kokonaan myöhäistä».

Voinee pohtia, oliko enemmän kuin vain onnellinen sattuma, että tuleva akateemikko Paul Ariste (1905–1989) sai jo koulupoikana vatjalaisen runonlaulajan

Daarja Lehden tavattuaan omakohtaisen kosketuksen juuri vatjalaiseen kulttuuriin. Joka tapauksessa polyglottina armoitetun Aristen evenkistä esperantoon ulottuneen mielenkiinnon keskipisteeksi muotoutui jo varhain vatjan kieli, jota Ariste alkoi vakavammin tutkia 1930-luvulla, alkuun Pummalasta Viron puolelle paenneen Grigori Kuzminin johdolla. Ensimmäinen Aristen lukuisista vatjalaisista tekstijulkaisuista ilmestyi jo vuosikymmenen puolivälissä (1935). Syksyllä 1942 Aristelle tarjoutui viimein tilaisuus päästä käymään tuolloin sotanäyttämöksi muuttuneissa vatjalaiskylissä. Seuraavan kerran Ariste pääsi vatjalaiskylisiin vasta vuonna 1947, mutta näillä matkoilla täydentyneen materiaalin pohjalta syntyi vatjan kielioppi jo varsin nopeasti (1948). Aikaa myöten tutkimusmatkoja päästiin tekemään vuosittain. Näiltä matkoilta on peräisin suurin osa siitä valtavasta leksikaalisesta materiaalista (204 000 sanalippua), jonka pohjalta Ariste ja hänen kouluttamansa tutkijat — sanakirjan toimittajiksi merkittyjen henkilöiden lisäksi mm. Paul Kokla, Karl Kont ja Arvo Laanest — ryhtyivät vähitellen kokoamaan suurta, kaikki murteet käsittävää vatjan kielen sanakirjaa, jossa otettaisiin huomioon myös vatjasta aiemmin tallennettu aineisto.

Varhaisimmat vatjasta säilyneet muistiinpanot juontavat 1700-luvulle saakka. Näistä ainoastaan Pallaksen ns. maailman kaikkien kielten sanakirjaan (1787–1789) sisältyvä osuus tavoitti aikansa yleisön. Saksalaisen ritarikunnan Latviaan Bausken kaupungin lähistölle siirtämien ns. kreevinien murteesta tehdyt muistiinpanot julkaistiin jo 1800-luvulla (Wiedemann 1871), mutta kokonaisuudessaan vasta tällä vuosisadalla julkistetuiksi jäivät kaksi todennäköisesti vuosina 1784–1786 laadittua sanaluetteloa (Ariste 1937) sekä Fjodor Tumanskin vuosina 1789–1790 keräämä vastaavanlainen sanasto (ks. Öpik 1970).

Kreeviniläistallenteita lukuun ottamatta kaikki nämä aineistot oli merkitty muistiin kyrillisin kirjaimin tavalla, joka jättää etenkin vokaalien kvaliteetin tarkan laadun vain arvailtavaksi. Lähdekriittisesti ongelmallista on myös se, että Inkerinmaalla liikkuneet tutkijat ovat keränneet samalla sanastoa myös inkeroisurteista, joiden piirteitä on havaittavissa vatjankin aineistossa. Sama rekisteriongelma on läsnä myös 1800-luvun suomalaisten tutkijoiden keräelmissä. Kysymystä, missä määrin kaikkea varsinkin varhaista tallennettua aineistoa voi pitää vatjana, ei tietenkään voi kokonaisuudessaan (eikä aina yksityiskohdissaankaan) ratkaista. Sanakirjan tekijät ovat kiertäneet tämän ongelman ehkä ainoalla täysin kunniallisella tavalla sisällyttämällä sanakirjaansa suurimman osan kaikesta vatjana tallennetusta aineistosta, oli se äännepiirteiltään kuinka epävatjalaista tahansa. Vatjan kielen leksikon kokonaisesityksessä tällainen materiaali asettuikin oikealle paikalleen paljon runsaammasta ja aidommin vatjalaisesta materiaalista erottuvana vanhimpien muistiinpanojen ryhmänä, mutta paljon suppeampaan ja kokonaisuudessaan lähdekriittisesti ongelmallisempaan materiaaliin pohjautuvassa käänteissanastossa tilanne on valitettavasti aivan toinen.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa toimitettuun vatjan kielen käänteissanastoon on sisällytetty kaikki suomalaisten kokoamat vatjan sanastot, siis Ahlqvistin vatjan kielioppiin (1856) sisältyvä, yhden informantin lähinnä kattilanmurteista, mutta vahvasti runokieleenkin pohjautuvana hiukan suomalaistunutta kieltä edustava sanaluettelo, Mustosen (1883) samaten hiukan sekoittuneesta Joenperän murteesta laatima sanasto, Alavan (1909) enemmänkin kansanperinteen tallennuksen sivutuotteena syntynyt sanasto, Kettusen vatjan äännehistorian toiseen painokseen (1930) sisältyvä sanahakemisto sekä itävatjan Mahun mur-

teen leksikon laajahko esitys, joka saatiin Jarmo Elomaan ja Eino Koposen toimesta julkaistua vuonna 1986, Setälän jo 1880-luvulla lähinnä Matin murteesta tallentamaan aineistoon pohjautuva Postin ja Suhosen vuonna 1964 julkaisema sanasto sekä laajimpana Postin keräämä mutta pitkälti Suhosen toimittama *Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja* (1980). Käänteissanastosta puuttuu sen sijaan syntyperäisen vatjan puhujan Dmitri Tsvetkovin joenperäläisestä kotimurteestaan virolaiselle Ema-keele Seltsille 1920-luvulla laatima laaja sanasto, vaikka tätäkin on toimitettu painokuntoon juuri Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (ks. Tsvetkov, toimitettavana). Tämän aineiston jäämistä pois voinee perustella käänteissanaston suomalaiskansallisella rajauksella, joskin todellisenä syynä lienee ollut tämän sanaston ATK-käsittelyn jääminen muita tuntuvasti myöhäisemmäksi.

Käänteissanaston toimittaja Johanna Laakso on toisaalla (1990: 75) todennut, että Tsvetkovin sanasto ei muistiin ja introspektioon pohjautuvana »rinnastu ongelmitta muihin vatjan aineslähteisiin». Ahtaan nuogrammaattisesta näkökulmasta on tietenkin kauhistus, että Tsvetkov on ruvennut kirjaamaan omaa kielenkäyttöään puhtaasti intuitioonsa nojautuen, mutta nykynäkökulmasta tässä ei pitäisi olla mitään tuomittavaa, vaikka Viroon emigroituneen Tsvetkovin intuitiot kieltämättä ovatkin osin idiosynkraattisia. Äidinkielistä ja Setälää ja Kettusta lukuun ottamatta oikeastaan muunkinlaista riittävää kompetenssia vailloilleiden vatjan tallentajien sanastot ovat monine teorioituine muotoineen ja väärine merkityksineen nekin silti täynnä vaikeita toimituksellisia rinnastusongelmia, joista Laakso on selvinyt mallikkaasti, Mustosen (1883) haku- ja esimerkkisanojen rajanvedon kannalta tuskallisen vellovista sanartikkeleista ehkä muutaman sanan tosin

unohtaen.

Mielestäni Tsvetkovin sanastokin olisi kuitenkin puoltanut käänteissanastossa paljon paremmin paikkaansa kuin siihen kielellisesti epävatjalaisena käenpoikana nyt ehdettu Kukkosin murteen sanasto. Joenperän murre on (etenkin Tsvetkovin siloittelemassa muodossa, valtaisaan sivistys-sanojen määrää lukuun ottamatta) kiistatta vatjaa, kun taas Kukkosin murteen suhde »perivatjaksi» nimeämiini (Lauerma 1993: 50) varsinaisiin vatjalaismurteisiin on hyvin ongelmallinen. Kukkosin murteesta puuttuvat eräät vatjan karakteristisimmat piirteet, kuten (vain tärkeimmät mainitakseni) *k*:n affrikoituminen etuvokaalin edellä, sananalkuisen *h*:n kato ja takaisen *e*:n esiintyminen muiden takavokaalien seurassa etisen *e*:n asemesta. Kukkosin murteen inkeroisurteinen sävy on niin vahvaa, että Laanest (1966: 17) on katsonut Kukkosin murteen olevan synkronisesti jo enemmänkin inkeroista. Diakronisesti Kukkosin murteen on katsottu olevan selvästi vatjaa, vaikka esim. *k > tš*-muutosta ei Kukkosissa edes oleteta tapahtuneen (Posti 1934: 140–141, 146–148, 1958: 5–11, 1980: XV–XIX; laajimmin Suhonen 1985). Ongelmallista vain vaikuttaa mm. se, että Adlerin ja Laanestin (1985: erit. 13) tekemässä eri vatjalaismurteiden leksikaalisten suhteiden vertailussa korostuu toisaalta Kukkosin murteen sanastollinen etäisyys maantieteellisesti läheisimpiinkin vatjalaismurteisiin, toisaalta taas tämän murteen ja etenkin Alalaukaan inkeroismurteiden leksikaalinen läheisyys. Viitso on jo varhemmin (1978: 103–104) esittänyt, että Kukkosin murre olisi pikemminkin vatjalaistunutta pohjoisitämerensuomea kuin inkeroistunutta vatjaa. Tämäkin on tietenkin vielä todistamaton teoriaa, mutta tosiasiaksi jää, että käänteissanastoon kaikesta edellisestä huolimatta sisällytetty Kukkosin osuus vääristää sekä kvalitatiivisesti että kvanti-

tatiivisesti sanaston pohjalta vatjasta syntyvää kuvaa: käänteissanaston aineksesta toinen puoli (vrt. mts. IX) on nyt varsin epävatjalaista murretta, jota ilman esim. perivatjalaisissakin murteissa tavattavat *h-* ja *k +* etuvokaali -alkuiset lainat olisivat jo ensi silmäykseltä havaittavissa. Tämä on ongelmallista, koska osa muustakin käänteissanastoon sisällytetystä materiaalista on osin varsin epävatjalaista. Se, että nyt käänteissanastoon kootut Ahlqvistin, Mustosen ja Alavan lähdekriittisesti ongelmalliset sanastot ovat pitkään olleet ainoita suomalaisten (ja virolaisia lukuun ottamatta muiden länsimaisten) tutkijoiden käytettävissä olevia vatjan leksikaalisia lähteitä on luonut osin virheellistä kuvaa vatjasta sekakielenä, jossa voi olla oikeastaan mitä tahansa. Sekakoosteistahan vatjan sanasto on, mutta pintaa vähänkään syvemmältä ei läheskään siinä määrin, kuin edelliset sanastot Kukkosin murteella täydennettynä antavat ymmärtää. Äänneasultaan ja sanastoltaankin inkeroistuneen Kukkosin murteen sanasto olisi siis ollut mielestäni syytä jättää tämän käänteissanaston ulkopuolelle julkaistavaksi erikseen tai paremmin jopa inkeroismurteiden käänteissanaston yhteydessä. ATK-korpuksenakin olevasta vatjan käänteissanastosta tutkijat voivat tulostaa aineistoa haluamassaan muodossa, mutta painettu primaarilähde on toki aina painettu primaarilähde. Vatjan kielen sanakirjan myöhempiä osia odotellessa esim. vatjan käänteissanaston oikeinpäinen versio voisi sopivasti editoituna ja pääpiirteittäisillä englannin-, saksan- ja/tai venäjänkielisillä merkityksenselitteillä varustettuna olla monelle hyödyllinen.

Siinä missä vatjan käänteissanastoa voi kritisoida yhden murren sanaston verran liian laajaksi, vatjan sanakirjassa onkin yllättäen samankokoinen aukko: Kukkosin murteen sanakirjan aineistoa ei sanakirjaan ole syys-

tä tai toisesta otettu mukaan, vaikka sanakirjassa muuten onkin virolaisten tutkijoiden Kukkosin murteesta keräämää aineistoa, joka tästä murteesta kiinnostuneiden kannattaa pitää mielessä (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa säilytteillä olevien Nirvin vähäisten tallenteiden lisäksi). Sanakirjan kattavuuden kannalta ikävämpää on, että myös Kettusen itävatjalaisen Mahun murteen sanasto on ilmeisesti käytännön syistä samaten jäänyt virolaisten tutkijoiden kokoaman sanakirjan ulkopuolelle, samoin kuin suomalaisenkin painokynnyksen pätevistä syistä alittanut Kettusen (julkaisematon) torsoksi jäänyt tallenne itävatjalaista Koslovan murteen sanastoa. Näiden pitkään uniikkeina lippuina suomalaisissa arkistoissa pölyttäneiden keräelmien poisjäänti on toki käytännön syistä hyvin ymmärrettävää. Yllättävämpää sen sijaan on, että juuri Aristen julkaisemien lukuisien kielenäytekokojen pohjalta voi joskus harvoin hiukan täydennellä sanakirjan antamia levikki- ja varianttitietojakin. Esim. 'karhun luolaa' merkitsevästä nuoresta venäläislainasta *berloga* on sanakirjan ilmoittaman Luuditsan muodon lisäksi tietoja myös Liivkylästä (Ariste 1982: 78) ja Matista (Ariste 1962: 54); jälkimmäisestä kylästä toisaalla tallennetuissa saduissa koirat muuten haukkuvat *auh auh* (Ariste 1958: 152; sanakirjassa vain *hauhau*). 'Jättiläistä' merkitsevästä *bohattōri*-sanasta on puolestaan Rajosta myös *bohattari*-asuisia tietoja (Ariste 1977: 8, 50). Listaa voisi hiukan jatkaakin, mutta perin avoinhan vatjan leksikko on nuorille lainoille ollut. Aristen julkaisujen osalta sanakirjan tekijät ovat luottaneet omana kokoelmanaan säilytettyjen Aristen omien sanalippujen kattavuuteen (ks. esipuheen s. 9–10), mutta maestro itse ei nähtävästi näitä lippuja olekaan tarunhohteisista 13 mapistaan osin julkaisemiensa tekstien perusteella myöhemmin enää aina täydennellyt. Tekni-

▷

sistäkään syistä ei viime vuosien julkaisuista ole sanakirjan aineistoa enää voitu täydentää, mutta edelliset esimerkit jo kertonevat, kuinka vähäisiä tästä aiheutuvat puutteet virolaisten tallentaman aineiston osalta ovat.

Edellä on sivuttu joitain aineiston heterogeenisuuden aiheuttamia ongelmia. Etenkin *Vadja keele sõnaraamatun* alun lähteneen ja lyhenteineen 27-sivuinen johdantoluku kertoo, kuinka valtavan työn sanakirjan toimittajat ovat saaneet tehdä, ennen kuin moniaalle haaroiva aineisto on saatu puristettua ytimekkäiksi, joskaan ei tällaisina tietenkään aivan ensi silmäyksellä avautuviksi sana-artikkeleiksi. Paitsi toisistaan hiukan poikkeavien murteiden, myös eri tahoilta tulleiden ja eri tavoin omaperäiseen sanastoon integroituneiden tai kontaminoituneiden lainojen kirjavoiman vatjan sanaston äänteellinenkin variaatio on siksi laajaa, ettei useinkaan ole itseltään selvää, milloin jonkin sanapesueen jäsenet olisi katsottava saman sanan variantteiksi, milloin taas eri sanoiksi. Toimittajien tekemät periaatteelliset ja tapauskohtaiset ratkaisut ovat perusteltuja, ja viimeistään taidokas sisäisten viittausten järjestelmä opastaa lukijan tämän etsimien sanojen jäljille. Sanakirjan käyttöön orientoiduttuani olen enää hyvin harvoin törmännyt tapauksiin, jotka olisi mielestäni voinut jaotella paremmin (myöhäinen laina *herkku* on tosin Liivkylästä merkittynä saanut oman artikkelinsa, vaikka aivan samaa sanaa on jo — vallitsevien yleisperiaatteiden mukaan — käsitelty hakusanan *erkku* kohdalle aakkostetussa artikkelissa). Sekä viroksi että venäjäksi olevat merkityksenselitteet täydentävät osuvasti ja joskus hauskastikin toisiaan (ks. s.v. *ilo-vesi*). Morfologian esittely on jätetty verbeistä preesens- ja imperfektimuotojen ja nomineista vain genetiivimuodon ilmoittamisen varaan, mutta näillä lähän selviää jo pitkälle, kun esimerkkilau-

seista voi poimia muitakin muotoja. Vatjan murteiden morfologisen variaation laajuuden vuoksi tyhjentyvämpään esittelyyn ei olisi ollut aina edes mahdollista saati tarkoituksenmukaista pyrkiä.

Jo sanakirjan ensimmäinen osa riittää antamaan läpileikkauksen vatjan sanaston eri kerrostumista, varhaisimmista kanta-kielistä periytyvistä sanoista aina myöhäsimpiin, osin kielen- ja koodinvaihtoihinkin viittaaviin lainasanoihin asti. Venäläis-, inkerois-, suomalais- ja virolaislainojen lisäksi vatjaan on lainattu sanastoa mm. germaanisista kielistä, etenkin alasaksasta, mutta vatjan leksikon ehkä pikanteimmassa osassa, merenkulkusanastossa, on runsaasti jopa alkuperältään hollantilaisia ellei englantilaisia sanoja, viron kautta enimmäkseen tulleiden alasaksalaisten lainojen tavoin tosin etupäässä toisten kielten, tässä tapauksessa etenkin venäjän, välityksellä omaksuttuja (huom. Ariste 1979, 1980; sanakirjasta ks. esim. *ahtõriboomi*, *-mašti*, *-seili*, *-steeveni*, vain joitain viitteitä myöhempienkin osien sanastosta antavia, sanakirjassa tarkkaan kirjattuja yhdyssanoja mainitakseni). Eri tahoilta omaksutut lainat ovat välillä johtaneet mielenkiintoisiin törmäyksiin (vrt. esim. s.v. *hoora*¹, *hoora*²).

Vatjassa tavattavien nuorten (ts. äänteellisesti vanhemmasta sanastosta poikkeavien) lainojen määrästä on varhemmin ollut olemassa vain summittaisia arvioita, joten Laakson lainasanoista (ja koko sanaston sanaluokkajakaumasta) käännteissanastonsa johdantoon (s. VIII–IX) tekemät laskelmat ovat todella tervetulleita, vaikka ne eri lähtökielten osalle hajautettuina monien laskennallisten tulkintaongelmien vuoksi enemmänkin vain vahvistavat jo ennestään tiedossa olleen jakauman suuntaa: venäläislainoja on eniten, inkeroislainoja paljon vähemmän mutta silti paljon, kun taas dokumentoidusti juuri suomesta tai virosta omaksuttuja lainoja on yllättävän

vähän. Laakso on (s. IX) arvioinut näiden lainasanojen kokonaismäärän olevan vähintään 18,4–21,9 %, siis melkoisen suuri. Tätä ennen Terho Itkonen (1983: 215) on arvelut jopa joka kolmannen tai neljännen vatjan sanan olevan myöhäistä lainaa. Lainasanojen määrää pohdittaessa on kuitenkin syytä muistaa, että suuri osa tunnetuista lainoista on vain yhden tai parin tiedon varassa ja että sanakirjoissa lainojen frekvenssi on aina paljon suurempi kuin todellisessa kielenkäytössä. Vatjan sanakirjan tässä osassa nuorten lainasanojen osuus korostuu erityisesti, sillä vatjan *b-*, *d-*, *g-*, *f-* ja *h-* alkuiset sanat ovat tietenkin lähes kaikki lainoja, osa tosin hyperkorrekteja. Koska inkeröisessä, Inkerin suomalaismurteissa tai edes virossa ei tavata varsinkaan soinnillisella klusiililla alkavia sanoja muutoin kuin juuri lainoina, korostuu julkaistulla aakkosvälillä etenkin venäläinen lainasanasto, jonka määrä ja vaikutus on toki huomattava. Jossain määrin kysymyksiä herättää kuitenkin aivan nuorimman venäläisen sanamateriaalin mukaanotto. Vatjan puhujien kaltaisessa jo pitkään täysin kaksi- tai useampikielisyysyhteisössä lainasanojen (tai paremminkin äänteellisesti mukautumattomien vierassanojen) ja koodinvaihdon suhde on tietenkin ikuisuus-kysymys, jota voitaisiin yrittää sitovasti ratkoa tapauksittaisissa idiolektitason analyysissä muttei sen yleistettävämmin. Itse olisin ehkä jättänyt pois muutamat usein vain diskurssipartikkelin oloiset venäläislainat (esim. *abeza-afelno* 'välttämättä', *dava-i* 'alkakaamme'), joiden sekä kovin venäjän ääntämyksen idiosynkrasioita heijastava äänneasu että joissain tapauksissa myös täysin irrallinen syntaktinen asema viittaavat selvästi kielenvaihtoon. Tätä voisi havainnollistaa kääntämällä vapaasti joitain näihin hakusanoihin sisältyviä lauseita englantilaisväritteiseksi »nykysuomeksi» esim. seuraavasti: *hot'i oli raskaz, a tahon*

lopottaa töötä 'any way oli niin raskasta, että tahon lopettaa työt', *tämä võib hot koko päiväv lamoä tilaza* 'tää voi about koko päivän levyttää' (s.v. *χot'*), useimpia selvästi vieraita sanoja käsittävistä lauseista puhumattakaan, esim. *tämä tolkuttii but-toby jisu-s χristo-s tsäüs maata möö* 'tää selitti just like Jesus Christ ois käynny maat ja mannut' (s.v. *buttoby*). Maailmankieli siellä, toinen täällä. Toisaalta kun sanakirjassa kerran ovat kattavasti edusteilla muutkin lainanantajakielen sanaluokat, olisi kieltämättä ollut jossain määrin anakronistista karsia kokonaan pois edellisten kaltaiset, vatjalaiselle puheelle sinänsä tyypilliset ilmaukset. Tässä muodossaan vatjan kielen leksikon kokonaisesitys tullee sanakirjaksi harvinaisella tavalla tarjoamaan jatkossa materiaalia myös kielenvaihdon ja tähänastisen tutkimuksen tyystin laiminlyömän vatjalaisten puhuman venäjän tutkimukselle.

Vatjan kielen sanakirjan on tietävästi arvioitu valmistuttuaan käsittävän kuusi osaa. Kun jo sanakirjan ensimmäinen osa on lähes 360-sivuinen, olisi teossarja suuremman kieliyhteisön leksikon esitykseksi melkoinen. Sanakirjan julkaiseminen on tunnetusti viivästynyt toimituksesta riippumattomista syistä (kuten käsikirjoituksen viimeistelyvaiheisiin sattuneesta painotekniikan murroksesta ja paperin saannin ongelmista suunnitelmatalouden viimeisinä vuosina). Silti voinee kysyä, olisiko tästäkin sanakirjasta esim. sinänsä merkityksenselitteitä olennaisesti täydentäviä lause-esimerkkejä ja varsinkin aivan nuorinta lainasanastoa (ainakin *hapax legomena* -sanojen osalta) karsimalla voinut suunnitella hieman suppeamman. Tutkijat joutuvat joka tapauksessa aina palaamaan alkuperäisten arkistolähteiden äärelle, ja toisaalta tästä sanakirjasta kiinnostuneiden maallikoiden — joita niitäkin uskon olevan — ja esim. kaukaisempien alamme opetus- ja tutki-

▷

muslaitosten tarpeisiin sanakirja saattaa olla turhan laaja. Periaatteellisenakin kysymyksenä voinee esittää, kannattaako pyrkiä julkaisemaan täydellisiä leksikkoja, kun inhimillisen työn tuloksista ei aivan täydellisiä ja virheettömiä kuitenkaan tule, uhrattiin niihin kuinka paljon vaivaa ja aikaa tahansa. Joskus myös suppeammat ja siten nopeammin käytettäviksi saatavat sanakirjatkin saattaisivat olla paikallaan. Pahasti puutteellisesta sanakirjasta on toisaalta vain puolittaista hyötyä, ja huonon sanakirjan käyttö on pelkkää kärsimystä. Vatjan kielen sanakirja tulee valmistuttuaan paitsi tyylikkäästi täydentämään aikaisempien uralilaisista kielistä julkaistujen kokonaisleksikkojen rivistöä myös olemaan hyvä esimerkki sanakirjasta, jonka tekijöiden (viime vaiheissaan etenkin Merle Lepikin ja Elna Adlerin sekä venäjännöksistä vastanneen Ada Ambusin) perfektionismi palkitsee käyttäjänsä — ja tekijänsä — aikaa myöten yhä runsaammin.

Vatjalaisten taru lähenee loppuaan. Sanakirjan viimeisellä sivulla olevassa tiivistelmässä kerrotaan jo, että »tänapäevaks on vадja keel hääbunud», mutta joidenkin tutkijoiden jo käsikirjoihin ehtineissä laskelmissa puhutaan vielä jopa 50 puhujasta (Heinsoo 1992; vrt. Karlsson 1994: 248), mikä on vatjan varttuneempien tutkijoiden keskuudessa herättänyt hämmennystä (Viitso 1991: 304). Ristiriidan selityksenä lienee yksinkertaisesti se, että vatjan taidon käyttö yhä harvinaisemmaksi vatjan osaamisen kriteerejä on vastaavasti höllennetty: hyviä puhujia ei missään tapauksessa ole enempää kuin kourallinen, joidenkin mielestä ei enää lainkaan; useimpien kielihän on (ainakin omalta kuulemaltani) enemmänkin vatjalais-inkerois-venäläistä sekakieltä kuin sitä vatjaa, jota tarkasteltavana oleva sanakirja on kuvannut. Ensi vuosituhanella tällaisia sekamurteitakaan tuskin enää pitkään kuulee, vaikka pietarilainen etninen

vatjalainen M. Kirsimo (ven. Kirsanov) onkin viime aikoina (1994) ryhtynyt elvyttämään vatjan kieltä. Vatjan tilanne on pragmaattisesti tietenkin toivoton, mutta jo kerätyn ja eri tahoilla alustavasti analysoidun aineiston suhteen sentään paljon valoisampi kuin useimpien maailman kielten. Tämä lausuttakoon tunnustuksena kaikille niille, jotka meidän monien muiden tavoin tuskin joutuvat kiusalliseen valoon, kun ensi vuosituhanen kielentutkijat ryhtyvät Michael Kraussia (1992: 10) lainatakseni pohtimaan, miten kielitieteestä tuli ainoa tiede, jonka edustajat korkeintaan vain katselivat sivusta, kun 90 % heidän tutkimuskohteistaan tuhoutui. Vaikka vuonna 1898 syntynyt liivkyläläinen Nadjoža Leontjeva kuulostikin hiukan surunvoittoiselta, kun hän viimeisenä kesänään 1990 vainpuolelaisittain hiukan inkerostuneella murteellaan kertoi minulle vatjalaisten ensin moisiolle ja sitten sovhoosille viljelemistä pelloista, että »*niid on roho pääl-lä vöi niittü, kaig om männü, päivä vaan om männü*», paljon on toki jäänyt jäljellekin.■

PETRI LAUERMA

*Jyväskylän yliopisto, Suomen kielen laitos,
PL 35, 40351 Jyväskylä*

LÄHTEET

ADLER, ELNA – LAANEST, ARVO 1985: Von den lexikalischen Beziehungen zwischen wotischen und ingrischen Mundarten. – Ostseefinnische Untersuchungen s. 9–16. *Studia Fennica* 28. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

AHLQVIST, AUGUST 1856: Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteck-

- ning. Acta Societatis Scientiarum Fennicae V: I. Societatis Scientiarum Fennicae, Helsingfors.
- ALAVA, VIHTORI 1909: Vatjalaisia häätäpoja, häälauluja ja -itkuja. – Suomi IV: 7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- ARISTE, PAUL 1935: Wotische Sprachproben. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1933 s. 1–85. Õpetatud Eesti Selts, Tartu.
- 1937: Two old vocabularies of the Votic language. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1935 s. 1–40. Õpetatud Eesti Selts, Tartu.
- 1948: Vadja keele grammatika. Nõukogude soome-ugriteadused 9. Teaduslik kirjandus, Tartu.
- 1958: Vadja rahvajutte Mati külast. – Keele ja kirjanduse instituudi uurimused II s. 148–166. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- 1962: Vadja muinasjutte. EST 4. Valgus, Tallinn.
- 1977: Vadja muistendeid. EST 12. Valgus, Tallinn.
- 1979: Germanische Lehnwörter in der wotischen Seemannsprache. – Sovetskoje Finno-ugrovedenije XV s. 209–215.
- 1980: Deutsche Lehnwörter im Wotischen. – Fenno-Ugristica 6 s. 27–38. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 517. Tartu Riiklik Ülikool, Tartu.
- 1982: Vadja pajatusi. EST 18. Valgus, Tallinn.
- EST = Emakeele Seltsi toimetised. Valgus, Tallinn.
- HEINSOO, HEINIKI 1992: Vatjalaisista ja vatjan kielestä. – Sananjalka 34 s. 164–170. Suomen Kielen Seura, Turku.
- ITKONEN, TERHO 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – Virittäjä 87 s. 190–229, 349–386.
- KARLSSON, FRED 1994: Yleinen kielitiede. Gaudeamus, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Vatjan kielen äännehistoria. 2., uusittu painos. SKST 185. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1945: Tieteen matkamiehenä: 12 ensimmäistä retkeä 1907–1918. WSOY, Porvoo.
- 1986: Vatjan kielen Mahun murteen sanasto. Toim. Jarmo Elomaa, Eino Koponen ja Leena Silfverberg. Castrenianumin toimitteita 27. Helsinki.
- (julkaisematon): Itävatjan Koslovan murteen sanasto. Säilytteillä Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisessa laitoksessa.
- KIRSIMO [KIRSANOV], M. 1994: On the Votian folk spelling. – Verschwundene und verschwindende Ethnika des Baltikums: Probleme der Rekreation s. 29. Bukva, Petteri.
- KRAUSS, MICHAEL 1992: The world's languages in crisis. – Language 68 s. 4–10.
- LAAKSO, JOHANNA 1990: Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä. SUST 204. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- LAANEST, ARVO 1966: Ižorskije dialektu. Lingvogeografitseskoje issledovanie. Akademii Nauk Estonskii SSSR, Tallinn.
- LAUERMA, PETRI 1993: Vatjan vokaalisointu. SUST 214. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- MUSTONEN, O. A. F. 1883: Muistoonpanoja vatjan kielestä. – Virittäjä I s. 144–188.
- NIRVI, R. E. 1971: Inkeröismurteiden sanakirja. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- (julkaisematon) = Keräelmä Korvettulan ja Kukkosin vatjaa. Säilytteillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen murteiden sana-arkistossa.

▷

- PALLAS, P. S. 1787–1789: Sravitel'nie slovari vseh jazykov i narečij, sobrannyh desniceju vsevysočajšej osoby I–II. S[ankt]P[eters]b[urg].
- POSTI, LAURI 1934: Vatjan kielen *k* > *tš*-ään-teenmuutoksen iästä. – Kalevalaseu-
ran vuosikirja 14 s. 139–148. WSOY,
Porvoo.
- 1958: Zur Geschichte des Wandels *k*
> *tš* im wotischen. – Suomalais-ugri-
laisen Seuran Aikakauskirja 60: 8 s.
1–22. Suomalais-ugrilainen Seura,
Helsinki.
- 1980: Vatjan kielen Kukkosin murteen
sanakirja. Ainekset kerännyt Lauri
Posti. Painokuntoon toimittanut Sep-
po Suhonen Lauri Postin avustamana.
Lexica Societatis Fenno-Ugricae
XIX. Kotimaisten kielten tutkimus-
keskuksen julkaisuja 8. Suomalais-
ugrilainen Seura, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1964: E. N. Setälän vat-
jalaismuistiinpanot. Painokuntoon
toimittaneet ja julkaisseet Lauri Pos-
ti ja Seppo Suhonen. Memoria Sae-
cularis E. N. Setälä 27.11.1964.
SUST 135. Suomalais-ugrilainen
Seura, Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seu-
ran Toimituksia. Helsinki.
- Suomen murteiden sanakirja. Kotimaisten
kielten tutkimuskeskuksen julkaisu-
ja 36. Kotimaisten kielten tutki-
muskeskus, Valtion painatuskeskus,
Helsinki 1985–.
- SUHONEN, SEPPO 1985: Wotisch oder Ing-
risch? – Wolfgang Veenker (toim.),
Dialectologia Uralica. Materialien des
ersten Internationalen Symposions
zur Dialektologie der uralischen
Sprachen 4.–7. September 1984 in
Hamburg. Veröffentlichungen der
Societas Uralo-Altaica, Band 20 s.
139–148. Otto Harrasowitz, Wiesba-
den.
- SUST = Suomalais-ugrilaisen Seuran toi-
mituksia. Helsinki.
- TSVETKOV, DMITRI (toimitettavana): Vatjan
kielen Joenperän murteen sanasto.
Käsikirjoituksen kopio, säilytteillä
Kotimaisten kielten tutkimuskeskuk-
sen kirjastossa.
- WIEDEMANN, F. J. 1871: Über die Nationa-
lität und die Sprache der jetzt ausge-
storbenen Kreevinen in Kurland.
Mémoires de l'Académie Impériale
des Sciences de St.-Pétersbourg, VIIe
série, tome XVII, n:o 2. St.-Petérs-
bourg.
- VIITSO, TIIT-REIN 1978: The history of Fin-
nic *õ* in the first syllable. – Sovetsko-
je Finno-ugrovedenije XIV s. 86–
106.
- 1991: Yleiskatsaus uralilaisuuteen.
[Arvostelu teoksesta *Uralilaiset kan-
sat*, toim. Johanna Laakso, WSOY,
Helsinki 1991.] – Virittäjä 95 s. 303–
308.
- ÖPIK, ELNA 1970: Vadjalastest ja isuritest
XVIII sajandi lõpul. Valgus, Tallinn.